

ПРОЛОЖНОТО ЖИТИЕ ЗА СВ. САВА СРЪБСКИ

(по най-стария препис и традицията му в Троицко-Сергиевата
ръкописна сбирка)

Грета СТОЯНОВА (Шумен)

Най-старият препис на *Проложното житие на св. Сава Србски* се намира в ръкопис № 403 от сбирката на Църковно-историческия и архивен институт в София (ЦИАИ)¹, който представлява служебен миней за месеците януари и февруари и е датиран в XIII век². Началото и краят на ръкописа липсват (няма ги службите от 1 до 10 януари, а от м. февруари са запазили като откъси само листите, които съдържат службите от

¹ Ръкописът е описан палеографски във: Втора Инвентарна книга, изписана на ръка от Иван Гошев, която се съхранява в ръкописния отдел на ЦИАИ; Богдановић Д. Најстарија служба светом Саве. — ЗИЖК, Оделъ. I, 30, 1980, с. 1–113, по-специално с. 14–17. В описа на Е. Спространов ръкописът липсва. — Виж: Спространов Е. Опис на ръкописите в библиотеката при Св. Синод на Българската църква в София. София, 1900. На този ръкопис са посветили изследвания още: Богдановић Д. Кратко житије светог Саве. — ЗМСКЈ, 24/1, 1976, с. 5–32; Йовчева М. Южнославянската литургическа книжнина през XIII век. — В: Сборник радова Византолошког института, XLVI, 2009, с. 351–364; Станкова Р. Србски и български празнични миней от XIII век (съпоставка на състава и структурата). — В: Сборник радова Византолошког института, XLVI, 2009, с. 395–407; Суботин-Голубовић Т. О рукописима који садрже службе светоме Сави. — В: Свети Сава у српској историји и традицији. Београд, 1998, с. 342; Стоянова Г. Служба за Евтимий Велики по ръкопис № 403 от сбирката на ЦИАИ — София. — Във: Вярa и знание. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. Ангел Кръстев и 20-годишнината от създаването на специалност „Теология“ в Шуменски университет. Шумен, 2013, с. 234–248; и др.

² Розанов С. П. Источники, время составления и личность Федосиевской редакции Жития Саввы Сербского. — Изв. ОРЯС, 16/1, 1911, с. 172 (цитирано по Р. Трифонова); Богдановић Д. Кратко житије светог Саве. — Сборник Матице Српске за књижевност и језик, 24/1, 1976, с. 20 (цитирано по Р. Трифонова); Трифонова Р. Манастирски средища и манахеска книжнина в Србија и България XIII в. — <http://liternet.bg/publish4/rtrifonova/manastiri1.htm>

1 до 3 февруари). Частично ръкописът е бил изследван от Дмитрие Богданович³ и Радослава Трифонова⁴ по отношение главно на култа към св. Сава Сръбски и неговата най-стара служба. Мненията на изследователите на тази служба по преписа от ЦИАИ се обединяват около становището, че тя съдържа най-ранния познат житиен текст за св. Сава, който вероятно е възникнал веднага след смъртта му в Търново, защото в него не се споменава за пренасяне на мощите на светеца. Това става по-късно, когато „българският цар след много уговорки го отстъпва на зет си – сръбския крал Владислав“⁵. Тъй като в текста на *Проложното житие* това събитие не е отразено, се смята, че „при написването на житийния текст това все още не се е случило – или проложното житие е писано в Търново, или е било повлияно от по-ранен търновски текст за св. Сава, писан скоро след смъртта му (14 януари 1235 г.), но не по-късно от 1236 г., когато мощите му са били пренесени в Милешева“⁶.

Вероятно ръкопис № 403 от ЦИАИ е бил ориентиран с приоритет за отбелязване на култа към първите сръбски светци Симеон Мироточец и Сава Сръбски, още повече че ръкописът в пълния си вид – миней за януари и февруари, най-вероятно е съдържал и службата за Симеон Мироточец (честван на 13 февруари)⁷. Специалното предназначение се вижда и от по-особената структура на службата за 14 януари (л. 7b) за *първото избиване на преподобните отци в Синай и Раута от езичниците и представяне на преподобния отец и първи архиепископ на сръбската земя Сава; за второто избиване на преподобни отци в Синай и Раута и на отец Нил*. (Тук се споменават и паметите на св. Стефан и на св. Теодул). Спецификата на тази служба е коментирана през 2005 г. от Радослава Станкова⁸. Тя отбелязва присъствието в службата за св. Сава

³ Богданович Д. Најстарија служба светом Саве..., с. 1–113.

⁴ Трифонова Р. Манастирски средища и монашеска книжнина в Сърбия и България XIII в. — <http://liternet.bg/publish4/rtrifonova/index.html>.

⁵ Трифонова Р. Манастирски средища и монашеска книжнина в Сърбия и България XIII в. — <http://liternet.bg/publish4/rtrifonova/manastiri1.htm>.

⁶ Трифонова Р. Манастирски средища и монашеска книжнина в Сърбия и България XIII в. — <http://liternet.bg/publish4/rtrifonova/manastiri1.htm>.

⁷ Трифонова Р. Житията за сръбските първосветци Симеон и Сава от Хилендарските монаси Доментин и Теодосий (в три ръкописа от Австрийската национална библиотека). — *LiterNet*, 14.07.2003, № 7 (32).

⁸ Станкова Р. Типология на ранните южнославянски служби. — *Старобългарска литература*, кн. 33–34, 2005, с. 78–94; с. 85. Виж също: Станкова Р. Сръбски и български празнични миней от XIII век. (Съпоставка на състава и структурата). — В: *Зборник радова Византолошког института*, XLVI, 2009, с. 395–407.

на канон на агрипиня — общо бдение, представляващо съчетание от панихидата, вечернята и утрината. Службата не е запазена в цялост, тъй като липсва един лист след л. 7 от съвременната пагинация на ръкописа. (От канона на вечернята са запазени следните части: от 4 песен — 3 тропара; от 5, 6, 7 и 9 песни — по 5 тропара, а от 8 песен — 6 тропара.) Има и втори канон за утрината за свети отец (чиято структура е следната: 1, 3, 4, 5, 6, 7 и 8 песен имат по 4 тропара, а 9 песен — 5 тропара), включен е и канон на св. Сава, (който се състои от: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8 и 9 песни с по 4 тропара). Службата започва с вечерня с псалом 140 („Господи въззвах“).

Дмитрие Богданович в цитираното изследване определя значението на Софийската служба за св. Сава като архетип: „У тексту Софийске службе е краја XIII века добили смо, вероватно, препис најстаријег типа или редакције службе светом Сави као јединственог, али динамичког књижевно-литургијског састава. Из архетипа службе С, који би се морао датирати првим годинама после Савиног преноса из Трнова 1237, настају све три старије редакције — Служба успенију 14. Јануара, већ у XIII веку, као друга фаза еволуције, потом Службе Братковог минеја крајем тога столећа, као трећа фаза, и независно од ове последње Служба преносу моштију св. Саве за 6 мај, као израз милешевског култа, и она у XIII веку“⁹. Д. Богданович, както и други изследователи, определя службата в ръкопис № 403 от ЦИАИ като най-старата известна служба за св. Сава, написана вероятно през първата година след пренасянето на мощите му от средновековно Търново — 1237 г. Явни доказателства за това могат да се цитират от текста на службата по ркп. № 403, например:

— л. 8в, в 5 песен, 4 и 5-ти тропар:

Тѣѣ прѣлѣжне шче приносима, срѣпскага зѣлапа въсприемѣть, развогѣтѣюши вѣтѣвниши ти оученьши, житѣла те своѣго илююши блѣжне Сако, паче вѣренице оукрашають се:.

Творить ѿна всѣвгѣтно, празѣникъ бѣжна црѣкви, твоюхъ мощи шче приносимель, славити вѣкѣхъ творца, въвеличашаго те Сако прѣлѣжне:.

— л. 8с, в 6 песен, 5 тропар:

Оумръкванюю твою тѣло, срѣпскага зѣлапа въсприемѣ юсть, жнконосни свѣтъ поуцаю прѣлѣжне Сако, и оумръкванюихъ ѿ стѣрти слаутоноснѣхъ, ицѣлаю дѣломъ вѣтѣвниши:.

— л. 9а, 7 песен, 4 тропар:

Раѣють се днѣ, ѿгноснѣхъ ѿцѣ и стѣль сѣкорѣ, ну же породи дѣломъ чѣвниши, приносимель, твоюхъ мощи, и празноуюють люде стѣни и срѣпскне зѣлапе, скѣпниотавѣвниче моудре Сако, вѣ:.

⁹ Богдановић Д. Најстарија служба светом Саве..., с. 53.

— л. 9б, 8 песен, 5 и 6 тропари:

Отвараеѣтъ нѣна празньство веселие Сако. принесениемъ ти стѣхъ люци. лѣие вѣрни хвалою зовоуѣтъ ти. прии Ха ѡра оугодниче. исцѣли недоури дѣшь и телемъ нашихъ. мѣ се всехъ бл҃годѣтеливи. еса дѣла га н.:

Ва рацѣ люци твоихъ стѣхъ. лѣие ѡчкства ти приходимъ. и ѡ срѣца ти зовемъ. помлоуи свое си рави. и ѡ печали избаваи. видиши ко все вѣльани печалине и оуниани. на мѣи мѣтѣваго бѣ. избавити ни въскоуѣ твоиани мѣткали.:

— л. 9с-д9 песен, 2, 4 и 6 тропари:

Дѣнь вѣтѣвнага митрополига налѣкствѣника довагаго. тебе стежавши прѣлоуиетъ. вѣтѣвною творци твою празньство съ кѣкли испархѣани и гради. южи съвлоудѣши сконли. мѣтвали.:

Иви се чоудо стрѣшною въ самое вѣкли оуспинна. паче санца твою лице ѡче ѡеластавшоу вѣниѣ прѣдоше лицѣ стѣхъ. дѣхъ твои въсприемлоуци. и коу творцоу принесѣи.:

Отѣкаютъ се лѣие пастивни ти. краљ же б҃гочетивни. и свѣрѣниихъ слоужитѣль иножѣство. и възложши твою чѣтною тѣло. на вие б҃гоприѣстѣнине. тако кикотъ прѣстѣи даръ. принесѣи и поюци. тебе величаоу.:

Дѣнь празньчески ликоуемиь вси. съзидаетъ ко ни Сако. стѣльскаго събора. и чѣниихъ чр҃норизьцѣ. на ликованне дѣхоною. и на трапизоу всемѣртѣнине жизни.:

Бѣкли владоуци тварѣли и людемъ твоимъ дароуи повѣди повѣдине. и влодѣта подложки под ногама кралоу нашемоу. мѣтвали стѣпа. да те тако бѣцоу величаемъ.:

— л. 10а, в канона за св. отци, 3 песен, в ирмоса:

нѣ. г. і. і. і. Да хвалитъ се хвали се. нь ѡ сѣль южи разоуѣкпати. тако нѣ стѣ тако бѣ нашъ. къѣниноуки роуѣ нашъ. и даю крѣпность кралоу unseremоу.:

Д. Богданович отбелязва съотнасянето между трите най-стари редакции на службата за св. Сава от XIII век: службата от ркп. № 403 от ЦИАИ, службата от *Братковия миней* и независима от първите две - службата за пренасяне на мощите на св. Сава за 6 май (милешевски култ). Засага службата от ркп. № 403 е анонимна. Анонимно е и *Проложеното житие за св. Сава*, поместено в нея — не е ясно дали то е дело на един и същ автор с този на службата или е написано от различни книжовници. Цитираните по-горе откъси от службата в ркп. № 403 свидетелстват за това, че тя отразява близък момент до пренасяне на мощите на св. Сава от Търново в Сърбия. Това събитие обаче, както е известно, не е отразено в *Проложеното житие* от същия ръкопис, което води до предположението, че *Проложеното житие* е по-ранно и е привнесено от по-ранна служба отпреди пренасянето на мощите на св. Сава. Първото и единствено честване на светеца в Търново пред самите мощи би трябвало да е

на 14 януари през същата 1237 г., тъй като мощите са пренесени няколко месеца по-късно — през май 1237 г. Както е известно, Св. Сава е бил погребан в Търново, в църквата „Св. четиридесет мъченици“, а на 6 май 1237 г. мощите му са пренесени в Милешевския манастир в Рашка. Логично е да се предположи, че за първото честване през януари 1237 г. е трябвало да има служба и вероятно точно от нея е заимствано¹⁰ *Проложното житие* във варианта от ркп. № 403. Предвид ситуацията около смъртта на св. Сава в Търново и близостта му с българския цар Иван Асен II и с българския църковен глава по това време — Йоаким, може да се предположи от една страна, че или самият Йоаким, или някой от приближените му книжовници, са автори на *Проложното житие на св. Сава* от състава на службата в ркп. № 403. От друга страна обаче това не означава, че авторът е български книжовник или църковник. По-вероятно е точно обратното, че е някой от приближените и съпровождащи сънародници на св. Сава в последното му земно пътуване, завършило в Търново. Това се предполага от един израз в края на *Проложното житие* от ркп. № 403, където се казва, че светецът е умрял в „чужда“ страна (въ чужди страни приети конць жития своєго), а не в „нашата“ (както вероятно би написал български книжовник) или в „тази“ (както е например в цитираните по-нататък руски преписи на *Проложното житие* от Троицко-Сергиевата лавра — въ тѣзи страни приети конць житія своєго). Ако се доверим на практиката службата, житието и похвалното слово за определен светец да се пишат от един и същ автор, обикновено близък негов ученик или последовател, или наследник на църковната му длъжност, като най-вероятен автор може да се предположи приемникът на св. Сава — Арсений, упоменат в *Пространното житие на св. Сава*¹¹. Проблемът за авторството на Софийската служба и *Проложно житие* в нея в този ред на разсъждения се оказва, че не е общ.

С течение на времето службата претърпява изменения според редакциите в типичите, но *Проложното житие* се подчинява и на други агиографски промени, които могат да се отграничат например в руските пролози.

¹⁰ За механизма на включване на проложните жития в службата по принцип и конкретно за св. Сава виж: Трифонова Р. Манастирски средища и монашеска книжнина в Сърбия и България XIII в. — liternet.bg/publish4/trifonova/manastiri1.htm.

¹¹ Вещност обетоятелствата около смъртта на св. Сава — загатнати в *Проложното житие*, се доразкриват подробно в пространните жития от Доментиан и от Теодосий. От тях става ясно, че св. Сава умира в присъствието на Йоаким, българския църковен глава. Вж: — Иванов Й. Св. Сава Срѣбски в Търново. — Избрани съчинения. Т. 1. София, 1982, с. 154–156.

Особено показателно е да се проследи традицията на *Проложното житие на св. Сава* в едно от най-големите и богати хранилища на старобългарски и старославянски ръкописи хранилище, каквото е библиотеката на Троицко-Сергиевата лавра. Това се улеснява от дигитализацията на ръкописите и достъпността им в интернет. В рамките на Троицката библиотека (Главное собрание библиотеки Троице-Сергиевой лавры — НИОР РГБ, ф. 304.1¹²) са описани два служебни минея, съдържащи служба за св. Сава Сръбски, които обаче не включват *Проложното житие* в себе си:

— № 515. (483.) Служебен миней за м. януари, полуустав, XV век, без начало и край, на л. 165 започва службата за св. Сава и продължава до л. 216;

В *Пространното житие на св. Сава* от Теодосий Хилендарец е описано подробно как светецът е бил тържествено погребан с всички необходими богослужебни ритуали. От текста личи, че лично „*божественият патриарх Йоаким*“ е присъствал, а най-вероятно и като върховен църковен глава, е изпълнявал съответните ритуали. От *Пространното житие* научаваме също, че преди смъртта си св. Сава като разбира, че е настъпил краят му, събира всичките дарове, които е носил със себе си от пътуванията му в Палестина, в Сирия, в Египет, в Азия и в Константинопол, описва ги и изпраща една част в сръбската архиепископия, друга част в Студеница, част от тях за крал Владислав, на заместника на своя престол — архиепископ Арсений, и след това отпраща своите спътници в Сръбската земя. Остава в Търново с малко от учениците си. От събраните дарове отделя и за българския патриарх Йоаким — свещени дрехи, обковани със злато книги и свещници със скъпоценни камъни, църковна утвар. В предсмъртния си час св. Сава помолил патриарх Йоаким да се помолят заедно и да го остави сам в килията да бъде в тишина и спокойствие. По-късно св. Сава се причестил и предал душата си в ръцете на Бога. Патриарх Йоаким с епископите, с игумените и с големците на града, които дошли за погребението на св. Сава, се чудили къде да го погребат, понеже той не бил завещал нищо за това. По заповед на царя го погребали в църквата „Св. 40 мъченици“. Патриарх Йоаким и с първосвещениците, с много свещи, псалми и песни, извършил всичко по правилника за погребалния ритуал... След година Арсений подема инициативата за преместването на мощите на св. Сава от Търново в Сърбия, за което крал Владислав изпраща писмо до тъста си Асен II. Извършва се възпоменателна служба на гроба на св. Сава в Търново от крал Владислав и придружаващите го епископи.

Белези за присъствието на крал Владислав могат да се открият и в цитираните откъси от службата в рхп. № 403, където има споменаване за него.

¹² old.stsl.ru/manuscripts/index.php?col=1

— № 516. (507.) Служебен миней за м. Януари, полуустав, края на XV век, на л. 189об започва службата за св. Сава и продължава до л. 216.

В Троицката сбирка са описани и три пролога, които съдържат *Проложното житие на св. Сава Срърбски*:

— № 720. (1731.) Пролог за м. ноември до март, полуустав, 1469 г. на л. 229 об. За 14 януари е поместено *Проложно житие за св. Сава Срърбски*. В същия Пролог на л. 326 об. е поместено за 13 февруари и *Проложно житие за Симеон Срърбски*;

— № 721. (1733.) Пролог за м. ноември до март, 1528 г., на л. 259 е поместено *Проложно житие на св. Сава*;

— № 722. (1732.) Пролог за м. ноември до март, полуустав, XVI век, на л. 148 е поместено *Проложно житие на св. Сава*.

Според К. Гаврюшина¹³ — изследователка на култа към св. Сава Срърбски в Русия — първото споменаване на светеца в руските ръкописи е от 1438 г., а от средата на XV в. неговото име се появява все по-често като авторката визира единия от Троицките ръкописи — № 720¹⁴.

Паралелното разглеждане на *Проложното житие за св. Сава* от най-старата му служба в ркп. № 403 ЦИАИ и от преписите в пролозите от Троицката сбирка представят някои промени в текста. По-долу се печатат паралелно два преписа — от ркп. № 403 от ЦИАИ и Тр. № 720 като се подчертават тези части в текстовете, които липсват в съпоставимия препис.

¹³ Гаврюшина Л. К. Русская рукописная традиция Жития Саввы Сербского. — Советское славяноведние, 1984, 1, с. 68—82.

¹⁴ „Как известно, первое упоминание о Савве Сербском в русских рукописях относится к 1438 г. [13, с. 211]. В тверском церковном Уставе, датированном этим годом (ГИМ, Синодальное собр., № 387), под 14 января (л. 146—147) помещены уставные указания для службы св. Савве, тропарь и кондак святителю. С середины XV в. его имя все чаще упоминается нашими книжниками. В русской письменности появляется проложное Житие Саввы (например, ГБЛ, собр. Троице-Сергиевой лавры, № 720, Пролог с ноября по декабрь, 1469 г., л. 229об., начало „Сего убо блаженнаго и святителемъ съпрестольнаго...“).“ — Гаврюшина Л. К. Русская рукописная традиция Жития Саввы Сербского. — Советское славяноведние, 1984, 1, с. 72.

Служ. мин. 403 ЦИАИ, края на XIII в.	Тр.-Серг. № 720, Пролог, 1469 г.
<p>Л. 11 D Всечѣбною оуспиние. ст҃го и прѣвнанаго шѣца нашего ст҃лава Сави. Прѣкаго архіеппа срьвѣскине зѣла' Сын ст҃ын и прѣвнани. шѣцъ нашъ ст҃лъ Сави. вѣши вл҃городннино. и правокрѣнино родителюу ст҃нъ. шѣцъ же юго вѣкшаше самодръжць веле срьвѣскине зѣлаи Ст҃кфнъ Немаана. и мѣти юго Янна си же ст҃ы Сави из млада вѣа възлоуки. вѣкшъ срѣдѣмъ и всю дшю своюю. юульскаго гла послоншавъ. сице гл҃шоу. иже шетавить шѣца и мѣрѣ. и жинѣ и дѣтн. и вѣа краснаа мира сего. сторциноу прѣимить. и жизнь вѣчноую наследоуеть. и шетавиць шѣца своего и мѣрѣ. и вѣа краснаа мира сѣ. и възвѣль крѣтъ послѣдова Хоу. и вѣкшавъ въ стѣоую гороу. и вѣшъ въ монастырь ст҃го великаго мѣчнѣа хѣа Пантѣлѣмона. рекланаго роусы. прѣмать ст҃ын мнишскын шѣраць. троуделюбивоего житїа кто исповѣеть. иже троуди вѣа допрѣк. поциниль, вѣдѣиць мѣнтвани. иже прѣзвѣти житїа мѣа аг҃льскыма, вѣа мнишѣа соуцаа въ мѣкѣтѣ то. иже видѣвъ¹⁵ вѣ, иже вѣа провидѣа и вѣдѣа. хѣта вѣкшавъ¹⁶ спѣти сѣа, и въ разоуаць истиннын прѣити. вѣжѣннынъ посѣциль, и вѣгѣтне ст҃го дѣа ражжѣ сѣа. иже не сѣа идного на висѣтоу вѣзвѣ довольнѣ. не совою поуць и родитѣлаа показа. и тѣкѣ прѣвѣсти къ девредѣтѣаи и аг҃льскаго житїа вѣзвѣ. вѣсхѣтѣ посѣтити и видѣти шѣксто си. слышави во иже соуць, иже шѣца илюуци пастыра гѣоу вѣоу посѣкшѣствоуюшоу люоу.</p>	<p>Л. 229 об Лица тогоже въ дѣ. память иже въ стѣи¹⁵ прѣвнанаго, прѣкаго архіеппа срьвѣскаго. Сави :- Сѣго оубо¹⁵ вѣжнанаго. и ст҃лава сѣвѣртланаго, ст҃аго и и прѣкнаго шѣца нашего Сави. житїа сице вѣши. вѣи оубо вл҃городноу и правокрѣноу родителюу ст҃нъ, и любилъ сѣкѣ вѣши има. и изъ млада възлюбѣи вѣа, вѣкшавъ срѣцаць и всю дшю свою. и юульскы- Л. 230 и гла оуслышавъ гл҃шоу, иже шетавить шѣца или мѣрѣ и вѣа краснаа мира сего. сторциноу прѣимить, и жизнь вѣчноую наследоуеть¹⁶. и шетавѣ оубо шѣца своего и мѣрѣ, и вѣа краснаа мира сего, и възвѣль крѣтъ послѣдова Хоу. и вѣкшавъ въ стѣоую гороу, и вѣшъ въ монастырь ст҃го великаго мѣчнѣа хѣа Пантѣлѣмона, рекланаго роусы. прѣмать ст҃ын мнишскын шѣраць. троуделюбивоего житїа кто исповѣеть. иже троуди вѣа допрѣк, поциниль, вѣдѣиць мѣнтвани. иже прѣзвѣти житїа мѣа аг҃льскыма, вѣа мнишѣа соуцаа въ мѣкѣтѣ то. иже видѣвъ¹⁷ вѣ, иже вѣа провидѣа и вѣдѣа. хѣта вѣкшавъ¹⁸ спѣти сѣа, и въ разоуаць истиннын прѣити. вѣжѣннынъ посѣциль, и вѣгѣтне ст҃го дѣа ражжѣ сѣа. иже не сѣа идного на висѣтоу вѣзвѣ довольнѣ. не совою поуць и родитѣлаа показа. и тѣкѣ прѣвѣсти къ девредѣтѣаи и аг҃льскаго житїа вѣзвѣ. вѣсхѣтѣ посѣтити и видѣти шѣксто си. слышави во иже соуць, иже шѣца илюуци пастыра гѣоу вѣоу посѣкшѣствоуюшоу люоу.</p>

¹⁵ Тр.-Серг. № 721, Пролог, 1528 г., л. 259 — добавено во.

¹⁶ Тр.-Серг. № 721, Пролог, 1528 г., л. 259об — наследн.

¹⁷ Тр.-Серг. № 721, Пролог, 1528 г., л. 259об — видѣ.

¹⁸ Тр.-Серг. № 721, Пролог, 1528 г., л. 259об — инверсия: вѣкшъ хѣта.

истиини прити тѣмъ же и шнѣ
вѣжнемъ посѣщившемъ, и стго
дхъ влѣтнѣ

Л. 12 А

ражѣтъ се. въсхотѣ посѣтити и
видѣти шчѣство си. слышаше
бо иже вѣхуоу яко шци
нилюци пастира. и слышавъ ш
нѣмъ въселенскыи патриархъ
Мануилъ. сиаше ко яко сѣнце
въ мирѣ. и за доводѣтъмъ его
постави и архисѣпа встѣ
сръбскыи земли. и дошѣ въ
шчѣство си. и пороучно илюоу
стадо. оуправивъ допрѣ. иѣпи
поставникъ. и весь сѣщенни
линшскыи чинъ оумноживъ.
архисѣпскоупню създавъ. и
оуправивъ всакныи доворотами.
и наки вставникъ вса. и
шѣтцова въ Иерлѣмъ. поклонити
се гропоу гнѣоу. и вѣкль стѣмъ
мѣстомъ. и жѣланио свою
полоучивъ. вѣ бо ракомъ своимъ
испльнатъ вса прошинна. ихъ.
яко же и сѣмоу стѣмоу. жѣлаше
ко и мѣлаше бѣ въ чюжѣи
странѣ приети конца житниа
своего. яко же и шѣ дошѣ по
Трънопа гѣд. и въ црквихъ
полатахъ прѣдает дхъ свои гѣи.
его же възлючи и илюоу жи
слава въ всѣки днѣи.:

труды и прѣмногыми. стѣлскаго и
крадѣскаго сѣнѣа

Л. 230 об

и земля шчѣствѣа его споѣви сѣ полоучити.
и слыша ш нѣмъ вселенскыи патриархъ
Мануилъ. сѣлаше ко въ мирѣ яко сѣнце,
дверодѣтелн его ради, постави его
архисѣпа сръбскыи земля. и въроучно илю
стадо пастѣ допрѣ, и шкѣи постави. и весь
сѣнѣскыи и линшскыи чинъ оуставивъ
оумножи. архисѣпѣю създавъ, оупраси
вса чьскыи доворотами. и пакы вставникъ
вса, и шѣтцова въ Иерлѣмъ поклонити сѣ¹⁹
гропоу гнѣоу, и вѣкль стѣмъ мѣстомъ.
таже и в Сиан, жѣланио полоучивъ. вѣ бо
ракомъ своимъ, исполнатъ вса прошинна
и², якоже и сѣмоу стѣмоу. жѣлаше ко и
мѣлаше, въ томъжѣ странѣ приети конца
житѣа своего, якоже и шѣ дошѣ Трънопа, и
въ црскыѣ полатахъ прѣдает дхъ свои гѣи,
егоже и възлючи. чтѣе же тѣло его
положио въ въ гробѣ. многоу же крѣпни
анимошѣшно. вѣлюбивѣа его чудеса, земля
шчѣствѣа его сѣ всакыи оупрѣдѣмъ
дошѣши, и шѣрѣтоша цѣло и никакоже не
врдѣло. лѣпезно въспрѣнѣши шъ земьныѣ
идрѣ, и принесоша сѣ всакою чѣстѣю въ
землю шчѣствѣа и². идѣже и нынѣ лжитъ.
го:

Л. 231

го мѣткыми хѣ вѣжи помилуѣи насъ яко
чѣколенецъ :-

¹⁹ Тр.-Серг. № 721, Пролог, 1528 г., л. 260 — инверсия: шѣтцовавъ поклонити сѣ въ Иеросалимъ.

Както вече се коментира, за мястото на успешното (Търново) на св. Сава в ркп № 403 се казва — „чужда“ страна, а в руските (Троицките) преписи се употребява определението „тази“ страна. Употребата на „чужда“ страна като че дистанцира автора от България — издава самосъзнанието на чужденец — вероятно сърбин от приближените на св. Сава. В Троицките преписи употребата на „тази“ страна е по-неутрално като израз и допуска възможност за българско самосъзнание на автора на иконографа. Така е приглушено и противопоставянето *родно-чуждо*, което вероятно е било актуално за времето близо до успешното на св. Сава в чуждата за него и сънародниците му България (както е в ркп. № 403 от ЦИАИ) и е използвано „тази“ страна в Троицките преписи, което показва неутралитет по отношение на възприемането на България като „чужда“ страна.

Наблюдават се някои промени в текста на Троицките преписи, продиктувани от приспособяването на *Житието* към новата аудитория. Руските преписи са се освободили от конкретната информация за владетелския произход на св. Сава като са отстранили следния текст: ѿць же исхо кѣиши славодержць донє срьбьскіе зѣмле Стѣфанъ Немана. и ѿти него ѿвна. си же стѣ Сава — тази информация е важна за сръбските книжовници, но не и за руските или българските, които по този начин заличават националната принадлежност на светеца, придават му по-общославянски характер и го включват в общата типологична представа за светец. Това способства за по-лесното му възприемане от руската средновековна християнска памет. Всъщност изчистването на специфичните индивидуални характеристики за произхода е вид универсализиране на светеца и приобщаването му към общия модел за светец.

Още една редакторска промяна в текста потвърждава горния извод — този път промяна на текста се извършва по отношение на манастира, в който св. Сава приема монашество: в най-ранния препис № 403 от ЦИАИ се казва: и кѣишъ въ манастирь. стѣне и славнине мѣце наше. Кѣе. зовомъ Казопедъ и приетъ стѣи мнишьскыи швразь., а в руските преписи този текст е редактиран като: и кѣишъ въ манастирь стѣи великаго мѣнка хѣа Пантелеимона, деколаго доушъ. приетъ стѣи мнишьскыи швразь. От тази промяна явно личи желанието на книжовника да се приглуши сръбската принадлежност на светеца и да се засили руското присъствие в *Житието* и това явно е част от приспособяването на текста за руската религиозна общественост. Вероятно руската редакция на *Проложно житие* е повлияна от преписите на *Пространното житие на св. Сава* от Дометиан в Русия (сравни например препис, поместен в ръкопис Тр.-Серг. № 686, л. 9об, където е посочен манастирът св. Пантелеймон, Жития на светци, от края на XV век). Сравни също и *Пространното житие на св. Сава* от Теодосий

Хилендарец (Вилнюс, F 19, № 104, сборник от Супрасълския манастир с жития и слова, XVI век, л. 109а-200об) по изданието на Д. Кенанов²⁰.

Една от най-явните разлики е допълването на по-късните руски преписи с информацията за погребването на св. Сава, за чудесата на гроба му в Търново, за чудното ветление на мощите на светеца и пренасянето им в Сърбия. Това допълнение спрямо най-ранното проложно житие от XIII век в ркн. № 403 е логично от гледна точка на известната вече фактология през XV век.

Вариантът на Тр. № 720 тук е съпроводен и с различетения, които показват отношението между самите руски преписи на *Проложното житие* от Троицката сбирка. От тях личи, че Тр. № 722 (XVI в.) е по-близък до Тр. № 720 (1469 г.), отколкото Тр. № 721 (1528 г.) до Тр. № 720, но и трите преписа са почти идентични, въпреки някои фонетични особености на Тр. № 721. Единствените разлики са две словоредни промени, които сближават Тр. № 720 и Тр. № 722 и ги отделя от Тр. № 721 (отбелязани като различетения). Това демонстрира устойчива традиция през XV—XVI в. на *Проложното житие на св. Сава* в Троицко—Сергиевата лавра. Публикуването на *Проложното житие на св. Сава* по Пролог от 1642 г. (Пролог, М., 1642, БЛАН-Вилнюс, R-17/2-19, л. 673б-674б) от Д. Кенанов²¹ дава възможност за допълнителни съпоставки. Оказва се, че текстът в Пролога показва някои различия с коментираните преписи от Троицко—Сергиевата лавра (№ 720, № 721 и № 722), от които най-ранният — № 720 стои най-близко до ЦИАИ 403. По-късните преписи от Троицката сбирка на *Проложното житие на св. Сава* — № 721 и № 722 показват по-голяма близост до текста в Пролога от 1642 г., което е напълно обяснимо от гледна точка на датировката им.

²⁰ Кенанов Д. Славянска метафрастика. Светослово. Пловдив — Велико Търново, 2002, с. 156—157.

²¹ Кенанов Д. Славянска метафрастика..., с. 247.